

Modern Dönem Belâgat Eserlerinde Me'ânî İlminin Sistematik Yapısı: Zikr-Hazf, Takdim-Tehir ve Ta'rîf-Tenkîr Konuları Bağlamında

Ahmet Gezek

<https://orcid.org/0000-0001-5941-9533>

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap
Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Yalova, Türkiye

<https://ror.org/01x18ax09>

ahmetgezek02@hotmail.com

Atıf Bilgisi:

Gezek, Ahmet. "Modern Dönem Belâgat Eserlerinde Me'ânî İlminin Sistematik Yapısı: Zikr-Hazf, Takdim-Tehir Ve Ta'rîf-Tenkîr Konuları Bağlamında". *İslami İlimler Dergisi* 39 (Kasım 2024), 143-156. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1534809>.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Etik Beyan:

Bu makale, Hoca Akhmed Yesevi 8. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Modern Dönem Belâgat Kitaplarında Me'ânî İlmi Konuları" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

Etik Kurul İzni:

Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.

Geliş Tarihi:

17 Ağustos 2024

Kabul Tarihi:

28 Ekim 2024

Yayın Tarihi:

30 Kasım 2024

Hakem Sayısı:

Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem

Değerlendirme:

Çift Taraflı Kör Hakemlik

Benzerlik Taraması:

Yapıldı - intihal.net

Çıkar Çatışması:

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman:

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim:

dergiislamiilimler@gmail.com

Lisans:

CC BY-NC 4.0

Öz: Klasik dönemde Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (öl. 626/1229) *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserinde me'ânî ilmini el-kânûnü'l-evvel ve el-kânûnü's-sânî kavramlarıyla iki bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde haber cümleleri, müsnedün ileyh, müsned, fasıl, vasıl, îcâz ve itnâb; ikinci bölümde inşâ cümleleri yer almıştır. Bu eserde fiil-fiilin müteallakâtı ve kasr meseleleri bağımsız bölümler olarak zikredilmiştir. Belâgat ilminin tasnifine önemli katkılar sunan Hatîb el-Kazvîni (öl. 739/1338) *Telhîsu'l-Miftâh ve el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga* adlı eserlerinde ise me'ânî ilmini; isnâd-ı haberî, müsnedün ileyh'in durumları, müsned'in durumları, fiil ve fiilin müteallakâtı, kasr, inşâ, fasıl-vasıl, îcâz-itnâb-müsâvât olarak sekiz kısımda değerlendirmiştir. Me'ânî ilminde zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerinin müstakil konular olarak zikredilmesi veya müsnedün ileyh, müsned ve fiil-fiilin müteallakâtı bölümlerinde dağınık bir halde gelmesi modern dönem belâgat eserlerinin me'ânî ilmi tasniflerinde önemli rol oynamıştır. Zira me'ânî ilminin diğer konuları; haber, inşâ, kasr, fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât, klasik ve modern belâgat eserlerinde müstakil konular olarak var olmuştur. Bu çalışmada, zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meseleleri merkezinde modern dönemde telif edilen on belâgat kitabının me'ânî ilmi tasnifleri incelenmiştir. İncelemeye konu olan kitapların altısında müellifler zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerinin hepsini veya bazısını Abdülkâhîr el-Cürçânî (öl. 471/1078-79) gibi müstakil konular olarak değerlendirmişler; üçünde Sekkâkî ve Kazvîni'nin metodolojisini takip ederek bu meselelere müsnedün ileyh, müsned ve fiil-fiilin müteallakâtı konuları içinde karmaşık bir şekilde yer vermişlerdir. Kitapların birinde ise bu meselelerin olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmamızda, zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr konularının me'ânî ilminde farklı ana başlıklarının ve tasniflerin ortaya çıkmasındaki rollerine dikkat çekilmiş, ayrıca modern dönem belâgat eserlerinde me'ânî ilmi konularının şematik yapısının birbiriyle mukayese edilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgati, Belâgat Teorisi, Me'ânî İlmi, Zikr-Hazf, Takdim-Tehir.

The Systematic Structure of the 'Ilm Al-Ma'ānī in Modern Era Rhetoric Books: In The Context Of Dhikr-Ḥadhf, Taqdīm-Takhīr And Ta'rif-Tankīr Topics

Ahmet Gezek

<https://orcid.org/0000-0001-5941-9533>

Assist. Prof., Yalova University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic, Yalova, Türkiye

<https://ror.org/01x18ax09>

ahmetgezek02@hotmail.com

Citation:	Gezek, Ahmet. "The Systematic Structure of the 'Ilm al-Ma'ānī in Modern Era Rhetoric Books: In the Context of Dhikr-Ḥadhf, Taqdīm-Takhīr and Ta'rif-Tankīr Topics". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 39 (November 2024), 143-156. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1534809 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "The 'Ilm al-Ma'ānī Topics in Modern Period Rhetoric Books", orally delivered at the 8th Hodja Akhmet Yassawi International Congress on Scientific Research.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
Date of submission:	17 August 2024
Date of acceptance:	28 October 2024
Date of publication:	30 November 2024
Reviewers:	One Internal & At Least Two External
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

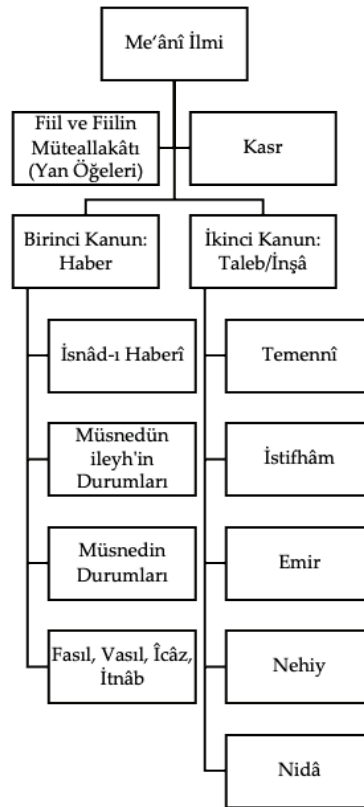
Abstract: In the classical period, Abū Ya'qūb al-Sakkākī (d. 626/1229) divided the 'Ilm al-ma'ānī into two parts, termed al-qānūn al-awwal and al-qānūn al-thānī, in his book *Miftāḥ al-'Ulūm*. In the first part, he addressed al-khabar sentences, musnadun ilayh, musnad, al-faṣl, al-waṣl, al-ijāz and al-iṭnāb. The second part included al-inshā sentences. Additionally, In this book, the issues of the fi'l-muta'llaqāt al-fi'l and al-qaṣr are discussed as independent chapters. Khaṭīb al-Qazwīnī (d. 739/1338), who made significant contributions to the classification of the 'Ilm al-balāgha, divided the 'Ilm al-ma'ānī into eight parts in his books named *Talkhīṣ al-Miftāḥ* and *al-Īdāḥ fi 'ulūm al-balāgha*: isnād al-khabarī, musnadun ilayh, musnad, fi'l-muta'llaqāt al-fi'l, al-qaṣr, al-inshā, al-faṣl-al-waṣl and al-ijāz-al-iṭnāb-al-musāwāt. Within the 'Ilm al-ma'ānī, the issues of dhikr- ḥadhf, taqdīm-takhīr and ta'rif-tankīr are treated either as independent subjects or are integrated within the sections of musnadun ilayh, musnad and fi'l-muta'llaqāt al-fi'l. These issues play an important role in the 'Ilm al-ma'ānī classification of modern period rhetorical books. Because other subjects of 'Ilm al-ma'ānī; al-khabar, al-inshā, al-qaṣr, al-faṣl-al-waṣl and al-ijāz-al-iṭnāb-al-musāwāt existed as independent subjects in classical and modern rhetoric books. In this study, the 'Ilm al-ma'ānī classifications of ten rhetoric books written in the modern period were examined, focusing on the issues of dhikr- ḥadhf, taqdīm-takhīr and ta'rif-tankīr. In six of the reviewed books, the authors evaluated all or some of the issues of dhikr- ḥadhf, taqdīm-takhīr and ta'rif-tankīr as independent subjects, similar to Abdulqāhir al-Jurjānī (d. 471/1078-79); In three of the books, following the methodology of Sakkākī and Qazwīnī, these issues were incorporated in a more complex way within the subjects of musnadun ilayh, musnad and fi'l-muta'llaqāt al-fi'l. It was determined that these issues were absent in one of the books. This research highlights the roles of the subjects of dhikr- ḥadhf, taqdīm-takhīr and ta'rif-tankīr in the development of different main headings and classifications within the 'Ilm al-ma'ānī. In addition, the study aims to compare the schematic structure of the 'Ilm al-ma'ānī subjects in modern rhetorical books.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Theory of Rhetoric, 'Ilm al-Ma'ānī, Dhikr-Ḥadhf, Taqdīm-Takhīr.

Giriş

7./13. yüzyılda Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserinde me'ânî ilmini; el-kânû-nü'l-evvel ve el-kânûnü's-sânî ifadeleriyle iki kısma ayırmıştır.^[1] el-Kânûnü'l-evvel/birinci kanun dediği ilk bölümde haber cümleleriyle ilgili konuları, el-kânûnü's-sânî/ikinci kanun ile de talep/ inşâ cümlelerini izah etmiştir.^[2] Bu kitapta haber cümleleriyle ilgili konular; isnâd-ı haberî, müsnedün ileyh'in durumları, müsned'in durumları, fasıl, vasıl ve îcâz ve itnâb'tır.^[3] Müellif, fiil ve fiilin müteallakâtı (yan öğeleri) konusuna üçüncü ve dördüncü alt başlık arasında fasıl adıyla bağımsız bir konu olarak yer vermiştir.^[4] Eserde dördüncü alt başlıktan sonra kasr konusu da bağımsız alt başlık olarak zikredilmiştir.^[5]

Müellifin el-Kânûnü's-sânî diye isimlendirdiği ikinci bölüm olan talep/inşâ'da değindiği konular; temenni, istifhâm, emir, nehiy ve nidâ olmuştur.^[6] Sekkâkî'nin eserinde me'ânî ilmi konularının şematik yapısı şu şekildedir:

Sekkâkî; zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerini, müsnedün ileyh, müsnedin durumları ve fiil-fiilin müteallakâtı (yan öğeleri) bölümlerinde dağınık bir şekilde anlatmış ve bu konuları müstakil olarak başlıklandırmamıştır.^[7]

Sonrasında Hatîb el-Kazvîni, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm*'u üzerine yazdığı *Telhîsu'l-Miftâh* ve *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga* adlı eserlerinde Sekkâkî'nin bağımsız bölüm olarak yer verdiği fiil-fiilin

[1] Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'îm Zerzûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1987), 165-166.

[2] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 166, 302.

[3] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 169.

[4] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 224.

[5] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 288.

[6] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 307-323.

[7] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 175, 205, 224.

müteallakâtı ve kasr konularını me'ânî ilminin ana bölümlerinden saymıştır. Kazvîni me'ânî ilmini; isnâd-ı haberî, müsnedün ileyh'in durumları, müsned'in durumları, fiil ve fiilin müteallakâtı, kasr, inşâ, fasıl-vasıl, îcâz-itnâb-müsâvât kısımlarına ayırmış,^[8] isnâd-ı haberî'de Sekkâkî'den farklı olarak hakikat-ı aklî ve mecâz-ı aklî'ye yer vermiştir.^[9] İnşâ bölümünde ise Sekkâkî'ye ilave olarak inşâ-i gayr-i talebî'den söz etmiştir.^[10] Me'ânî ilmini sekiz kısma ayıran Kazvîni'ye göre bu ilmin şematik yapısı şu şekildedir:

Kazvîni de Sekkâkî ile benzer şekilde zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerini müsnedün ileyh-müsned ve fiil-fiilin müteallakâtı bölümlerinde izah etmiştir.^[11]

13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar belâgat eserleri çoğunlukla Sekkâkî'nin ve Hatîb el-Kazvîni'nin yukarıda adı geçen kitapları üzerine şerhler ve haşiyeler yazılarak telif edilmiş,^[12] Hatîb el-Kazvîni'nin me'ânî ilminde çizdiği çerçeve esas alınmıştır. Bu çalışmada yirminci yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte Arap dünyasında ön plana çıkan on belâgat kitabının me'ânî ilmi tasnifleri incelenmiştir.

Me'ânî ilminin konularının belirlenmesine dair çalışmamızdan önce iki makale tespit edilmiş olup bunlardan ilki, Osman Ertuğrul'un "*Belâgatta Me'ânî İlmi*" isimli makalesi;^[13] ikincisi, Mehmet Sıddık Şarlat'ın "*Klasik Eserlerde Me'ânî İlmi*" adlı çalışmasıdır.^[14] Her iki makale, benzer şekilde me'ânî ilminin konularının neler olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Bu makalede, her iki çalışmadan farklı olarak modern dönemdeki on Arap belâgati müellifinin me'ânî ilmi tasnifleri inceleme konusu olmuştur.

Bu incelemeye göre farklı taksimlerin modern dönem müelliflerce ortaya çıkmasında zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerinin^[15] bu müellifler tarafından müstakil konu olarak değerlendirilmesi veya müsnedün ileyh, müsned ve fiil-fiilin müteallakâtı bölümlerinde dağınık bir şekilde izah edilmesinin önemli bir rolü olduğu mülahaza edilmiştir. Zira me'ânî ilminin diğer

[8] Celâlüddîn Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 24; Celâlüddîn Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsu'l-miftâh* (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2010), 12.

[9] Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 31-32; Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsu'l-miftâh*, 14-15.

[10] Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 31-32; Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsu'l-miftâh*, 14-15; İsmail Durmuş, "Me'ânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/205.

[11] Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 39, 74, 88.

[12] Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/382.

[13] Osman Ertuğrul, "Belâgatta Me'ânî İlmi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 155-180.

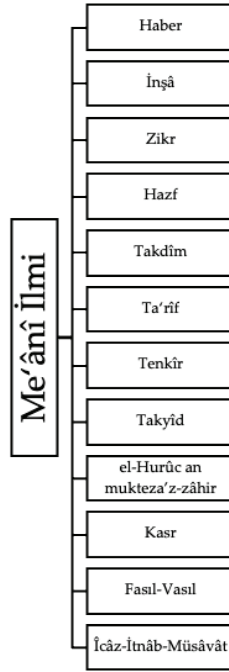
[14] Mehmet Sıddık Şarlat, "Klasik Eserlerde Me'ânî İlmi", *Batman Akademi Dergisi* 5/1 (2021), 118-149.

[15] Zikr-hazf konusunda, cümlelerin ana ve yardımcı öğelerinin zikredilmesi veya anlamdaki bir incelik ve farklı bir duruma binaen hazfedilmesi; takdim-tehir'de, cümlelerin ana ve yardımcı öğelerinin dizilimindeki asıl olan sıralamanın değişmesi; ta'rîf-tenkîr'de ise ismin belirli veya belirsiz olması durumu kastedilmektedir.

konuları haber, inşâ, kasr, fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât, modern belâgat müelliflerinin eserlerinde müstakil konular olarak varlıklarını sürdürmüştür.

1. Zikr-Hazf, Takdim-Tehir ve Ta'rîf-Tenkîr Meselelerini Müstakil Konu Olarak Değerlendirenler

Çalışmamızdaki belâgat eserlerinin bazısında zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meseleleri müstakil konular olarak yer almıştır. Örneğin Mısırlı belâgat ve tefsir alimi Ahmed Mustafa el-Merâğî (öl. 1952) '*Ulûmü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'* adlı eserinde me'ânî ilmini; haber, inşâ, zikr, hazf,^[16] takdîm, ta'rîf, tenkîr, takyîd,^[17] hurûc, kasr, fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât^[18] olarak on iki bölüme ayırmıştır. Merâğî'nin me'ânî ilmi konuları aşağıdaki gibidir:

Müellifin tasnifinde zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meseleleri, müsnedün ileyh, müsned ve fiil-fiilin müteallakâtı bölümlerinde iç içe geçmiş olarak değil, her bir mesele müstakil bir konu halinde zikredilmiştir. Haber, inşâ, kasr, fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât ise Sekkâkî ve Kazvî'nî'deki gibi müstakil konular şeklinde gelmiştir.

Zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerini Abdülkâhir el-Cürçânî'ye tabi olarak müstakil konular olarak kategorize eden^[19] Merâğî, itlâk-takyîd ve el-hurûc an mukteza'z-zâhir,^[20] yani sözün muktezâyı zâhirin (yer, zaman ve durumun gerektirdiği zahirî halin) dışında gelmesi meselelerini de me'ânî ilminin ana konularından saymıştır.

Modern dönemin öne çıkan belâgat eserlerinden *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsûsühâ ve 'ulûmühâ ve fûnûnühâ* adlı eserinde Hasan Habenneke el-Meydânî (öl. 2004) me'ânî ilmini; me'ânî ilmine giriş, cümlelerin öğelerinin durumları, kasr, telâüm (cümlelerin ve öğelerinin birbiriyle olan anlam ve fikir bağı), fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât olarak beş kısma ayırmıştır.^[21] Habenneke el-Meydânî,

[16] Ahmed b. Mustafa Merâğî, '*Ulûmü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'ilmiyye, 1993), 43, 61, 85, 89.

[17] Merâğî, '*Ulûmü'l-belâğa*, 100, 112, 126-130.

[18] Merâğî, '*Ulûmü'l-belâğa*, 140, 150, 162, 182.

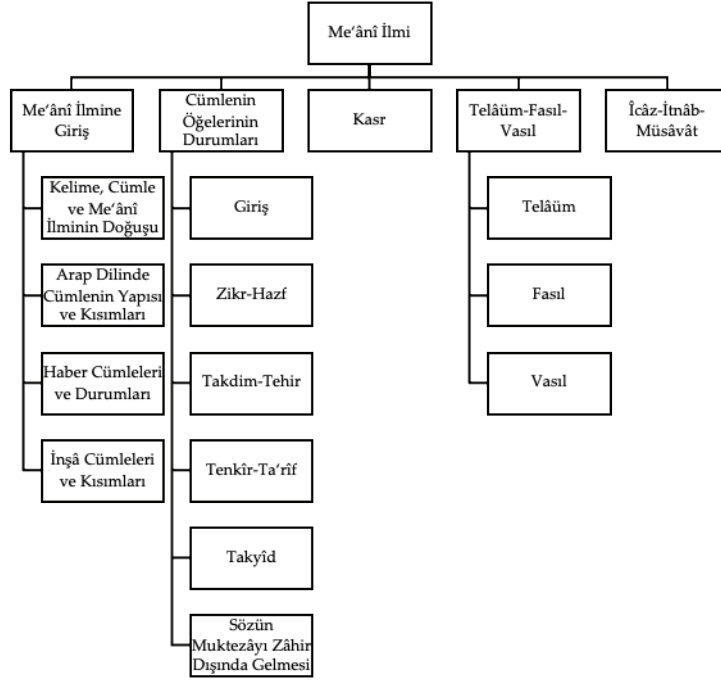
[19] Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-'icâz fî 'ilmi'l-meânî*, thk. Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'ilmiyye, 1988), 83, 111, 136.

[20] Merâğî, '*Ulûmü'l-belâğa*, 130, 140.

[21] Abdurrahmân Hasen Habenneke Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsûsühâ ve 'ulûmühâ ve fûnûnühâ* (Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996), 1/133.

me'ânî ilmine giriş bölümünde; kelime, cümle, me'ânî ilminin doğuşu ve Arap dilinde cümlenin yapısıyla ilgili bilgiler verdikten sonra haber ve inşâ cümlelerine bu bölümde yer vermiştir.^[22]

Habenneke el-Meydânî, me'ânî ilminin ikinci kısmında ise zikr-hazf, takdim-tehir, tenkîr-ta'rîf, takyîd ve el-hurûc an mukteza'z-zâhir yani sözün muktezâyı zâhirin dışında gelmesi meselelerini cümlenin öğelerinin durumları bölümünde zikretmiştir.^[23] Müellif üçüncü bölümde kasr konusuna değindikten sonra dördüncü bölümde fasıl-vasıl konusuna geçmeden telâüm adıyla bir başlık açarak cümlelerin ve cümlelerdeki öğelerin birbiriyle düşünce ve anlam yönünden bağı hakkında bilgiler vermiştir.^[24] Müellifin son ana başlığı ise îcâz-itnâb-müsâvât ile ilgili olmuştur.^[25] Habenneke el-Meydânî'de me'ânî ilmi tasnifi şu şekildedir:

Diğer belâgat müelliflerinden farklı olarak nazım kavramlarından telâüm'ü fasıl-vasıl ile birlikte değerlendiren Habenneke el-Meydânî, Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvînî'nin me'ânî ilminin ana konularından saydığı haber ve inşâ'yı me'ânî ilmine giriş bölümüne dahil etmiştir.

Sekkâkî ve Kazvînî'de me'ânî ilminin ana başlıklarından olan müsnedün ileyh, müsnedin durumları, fiil-fiilin müteallakâtı meseleleri Habenneke'de zikr-hazf, takdim-tehir, ta'rîf-tenkîr ve itlâk-takyîd konuları ile anlatılmıştır. İtlâk-takyîd ve el-hurûc an mukteza'z-zâhir meselerini me'ânî ilminin ana konuları haline getiren Habenneke'nin bu bakış açısı, Merâğî ile aynı olmuştur.

Ürdünlü belâgat ve tefsir alimi Fadl Hasan Abbâs (öl. 2011) *el-Belâga fûnûnühâ ve efnânühâ: İlmü'l-me'ânî* adlı eserinde me'ânî ilmini; me'ânî ilmine giriş, haber, inşâ,^[26] takdim-tehir, hazf-zikr, ta'rîf-tenkîr,^[27] takyîdü'l-cümle, kasr,^[28] fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât^[29] olarak on kısımda değerlendirmiştir. Abbâs'ın me'ânî ilmi başlıkları şöyledir:

[22] Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/133-135.

[23] Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/305.

[24] Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 1/523, 1/549.

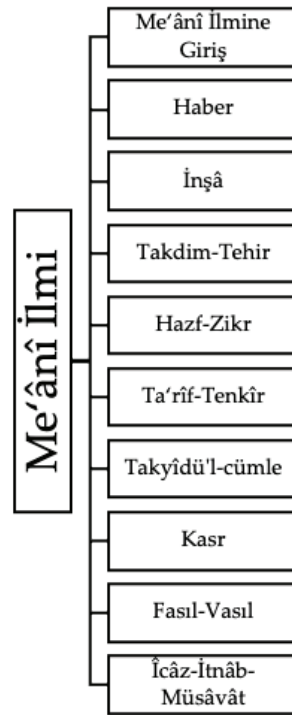
[25] Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, 2/7.

[26] Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga fûnûnühâ ve efnânühâ: İlmü'l-me'ânî* (Ürdün: Dâru'l-Furkân li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1997), 85, 99, 147.

[27] Abbâs, *İlmü'l-me'ânî*, 207, 247, 297.

[28] Abbâs, *İlmü'l-me'ânî*, 335, 357.

[29] Abbâs, *İlmü'l-me'ânî*, 391, 453.

Müellif giriş kısmında; me'ânî ilminin nazım teorisiyle olan bağı, cümlenin isim ve fiil cümlesi olarak gelmesi, müsnedün ileyh ve müsnedin ne olduğu hakkında bilgiler verdikten sonra zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr gibi konuları neden ana başlık haline getirdiğini açıklamıştır.^[30] Müellife göre bu konuların müsnedün ileyh, müsned ve fiilin müteallakâtı içinde dağınık halde bulunması Sekkâkî ve Kazvînî'nin tasnifi olup Abdülkâhir el-Cürçânî'de bu konular müstakil ana başlıklar şeklindedir. Abbâs, me'ânî konularının daha anlaşılır olması için kendisinin Abdülkâhir el-Cürçânî'yi takip ettiğini de sözlerine eklemiştir.^[31]

Merâğî ve Habenneke el-Meydânî gibi zikr-hazf, takdim-tehir, tenkîr-ta'rîf ve takyîd meselelerini müstakil konular olarak taksim eden Abbâs, bu iki müelliften farklı olarak el-hurûc an mukteza'z-zâhir'i müstakil olarak değil, haber konusu içinde değerlendirmiştir.^[32]

Bize göre; Abbâs'ın yukarıda belirttiği üzere zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerinin müstakil konular olarak değerlendirilmesinin; müsnedün ileyh, müsned ve fiil-fiilin müteallakâtı bölümlerinde yer almasından daha isabetli olduğu düşünülmektedir.

2. Zikr-Hazf, Takdim-Tehir ve Ta'rîf-Tenkîr Meselelerinin Bazısını Müstakil Konular Olarak Değerlendirenler

Araştırmamızda yer verilen belâgat eserlerinin bazısında zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf konularından bazısı müstakil konu olarak kategorize edilmiştir. Örneğin Suudi Arabistanlı fıkıh ve belâgat bilgini Muhammed b. Sâlih el-'Useymîn (öl. 2001), *Şerhu Dürûsi'l-belâga* adlı eserinde me'ânî ilmini; haber-inşâ, zikr-hazf, takdim-tehir,^[33] kasr, fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât^[34] olarak altı kısma ayırmıştır. İbn 'Useymîn'nin me'ânî ilmi tasnifi şu şekilde olmuştur:

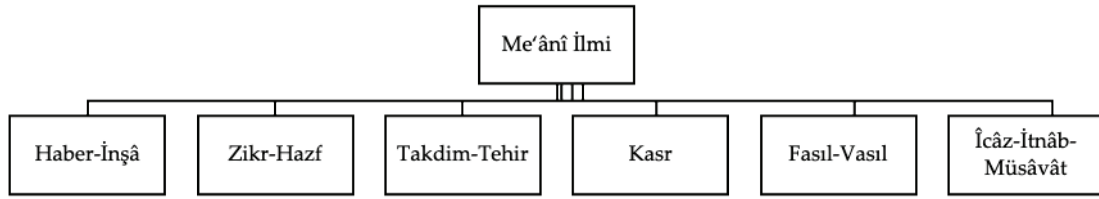
[30] Abbâs, *İlmü'lme'ânî*, 85-90.

[31] Abbâs, *İlmü'lme'ânî*, 96-97.

[32] Abbâs, *İlmü'lme'ânî*, 129.

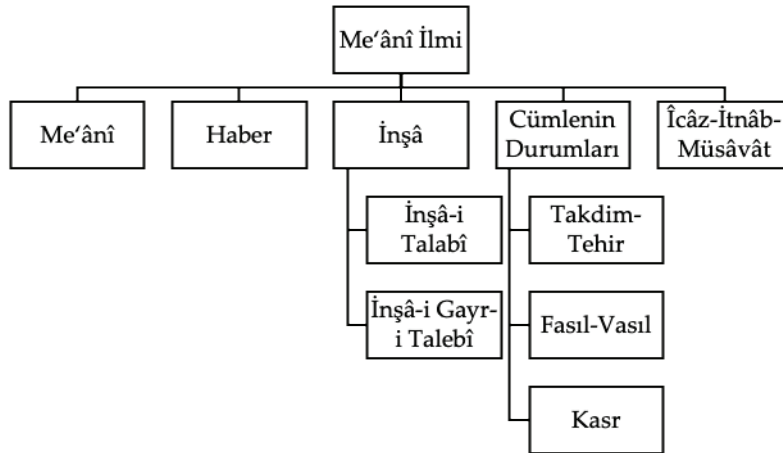
[33] Muhammed b. Sâlih İbn 'Useymîn, *Şerhu Dürûsu'l-belâga*, thk. Muhammed b. Fellâh Mutayrî (Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2004), 33, 61, 67.

[34] İbn 'Useymîn, *Şerhu Dürûsu'l-belâga*, 73, 79, 87.

Merâğî, Abbâs ve Habenneke gibi zikr-hazf ve takdim-tehir konularını ana başlık haline getiren İbn 'Useymîn, ta'rîf-tenkîr ve takyîd meselelerine yer vermemiş, el-hurûc an mukteza'z-zâhir konusuna ise dipnot ile işaret etmiştir.^[35] İbn 'Useymîn'nin ta'rîf-tenkîr ve takyîd konularına yer vermeyip el-hurûc an mukteza'z-zâhir'e dipnot ile işaret etmesinin altında, me'ânî ilmini daha yalın ve özet bir şekilde anlatma çabasının etkili olduğu söylenebilir.

Bir diğer belâgat kitabı *el-Belâğatü ve't-tatbîk*'te ise Ahmed Matlûb (öl. 2018) - Hasen el-Basîr (öl. 1987) me'ânî ilmini; me'ânî, haber, inşâ, ahvâlü'l-cümle (cümlelerin durumları) ve icâz-itnâb-müsâvât şeklinde beş kısımda değerlendirmiştir. Matlûb ve Basîr, me'ânî diye isimlendirdiği ilk ana başlıkta bu ilmin nazım teorisiyle olan bağına dikkat çektikten sonra nazım teorisinin ortaya çıkışı, gelişimi, bu teoriye dair fikirlerin donuklaşması, Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvînî'nin me'ânî ilmi metodolojisi ve muhtevasına yönelik eleştiriler ve me'ânî ilminin nahiv ilmiyle olan ilişkisi vb. konulardan söz etmiştir.^[36] Matlûb - Basîr ikinci ve üçüncü ana başlıklarda haber ve inşâ cümlelerini anlatmıştır.^[37] Müelliflerin dördüncü ana başlıkları cümlelerin durumlarıyla ilgili olup takdim-tehir, fasıl-vasıl ve kasr konuları bu bölümde tasnif edilmiş^[38] beşinci bölümde icâz-itnâb-müsâvât konusuna yer verilmiştir.^[39] Matlûb ve Basîr'in me'ânî ilmi taksimi aşağıdaki gibidir:

Kendisinden önceki me'ânî tasniflerini ve konu başlıklarını eleştiren Matlûb - Basîr,^[40] zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerinden sadece takdim-tehir konusuna değinmiştir. Merâğî, Abbâs ve Habenneke'nin me'ânî ilminin ana konularından saydığı itlâk-takyîd ve el-hurûc an mukteza'z-zâhir'i ise kitaplarına almamıştır. Müellifler, cümlelerin farklı durumlarıyla ilgili birçok konu olduğunu, fakat kendilerinin bu konulardan en önemlileri olan takdim-tehir, fasıl-vasıl ve kasr ile yetineceklerini sözlerine eklemiştir.^[41]

[35] İbn 'Useymîn, *Şerhu Dürûsu'l-belâğâ*, 38.

[36] Ahmed Matlûb - Hasan Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk* (Irak: Vizâratü't-Ta'lîmî'l-Âlî, 1999), 83-100.

[37] Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*, 103, 121.

[38] Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*, 143-169.

[39] Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*, 177.

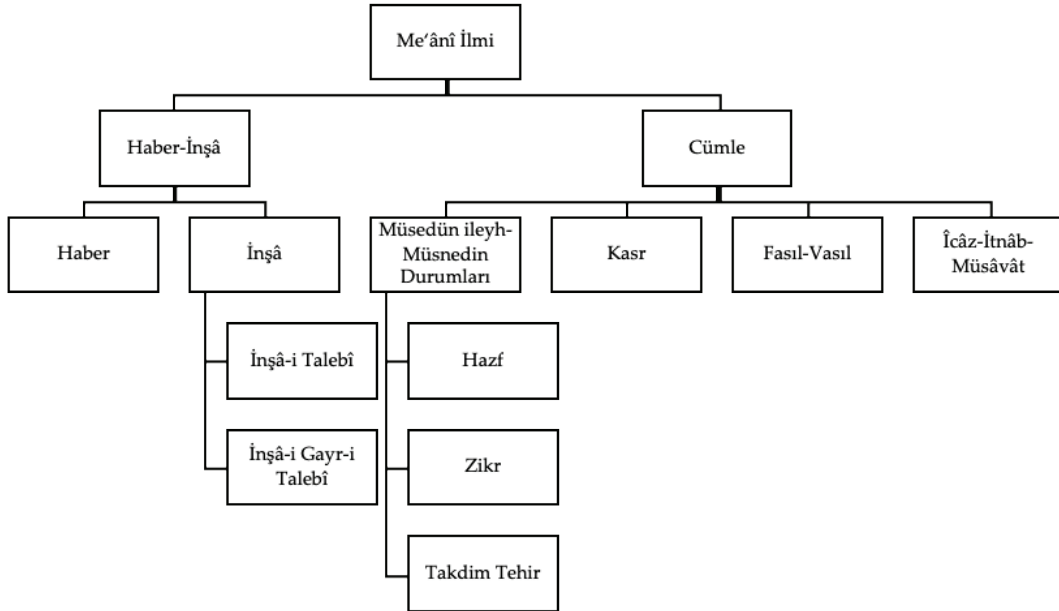
[40] Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*, 95-100.

[41] Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*, 144.

Mısırlı belâgat bilgini Abdülazîz Atîk (öl. 1976) *fi'l-Belâgati'l-Arabiyye: 'İlmü'l-Me'ânî* adlı eserinde me'ânî ilmini; haber-inşâ ve cümle olarak iki ana başlığa ayırmıştır. Haber-inşâ konusunda; haber cümlelerinin iki ana ögesi, haber cümlelerinin söylenme maksatları, haber cümlelerinin çeşitleri gibi durumlar ele alınmıştır.^[42] Ardından müellif inşâ cümlelerine geçerek inşâ'yı, talebî ve gayr-ı talebî olarak iki kısımda değerlendirmiştir. Talebî inşâ; emir, nehiy, istifham, temenni ve nida olup gayr-ı talebî olan inşâ; medih ve zem sığıları, teaccüb, kase, recâ ifadeleri ve 'ukût (sözleşme) ifadeleridir.^[43]

Me'ânî ilminin ikinci bölümünü cümle olarak isimlendiren Atîk, bu bölümü; müsnedün ileyh ve müsnedin durumları, kasr, fasıl-vasıl ve îcâz, itnâb-müsâvât olarak dört alt başlıkta kategorize etmiştir.^[44]

Zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerinden zikr-hazf ve takdim-tehir'i müsnedün ileyh ve müsnedin durumları bölümünde müstakil konular olarak izah eden^[45] Atîk bu tasnifiyle Abdülkâhir el-Cürçânî ve Sekkâkî-Kazvînî'deki iki farklı perspektifi cem etmeye çalışmış, fakat İbn 'Useymîn gibi ta'rîf-tenkîr ve takyîd meselelerini kitabına almamıştır. el-hurûc an mukteza'z-zâhir'i ise Abbâs gibi haber konusunda değerlendirmiştir.^[46] Atîk'in tasnifi şu şekilde olmuştur:

Müsnedün ileyh-müsned meselesinde; zikr-hazf, takdim-tehir, ta'rîf-tenkîr, itlâk-takyîd, kasr ve el-hurûc an mukteza'z-zâhir konularının olduğunu söyleyen Atîk,^[47] bu konular içerisinde önemli olarak gördüğü zikr-hazf ve takdim-tehir'i kitabına almış, diğer konulara kitabında değinmemiştir.

Yukarıda geçtiği üzere Matlûb – Basîr, müsnedün ileyh-müsned meselelerinden sadece takdim-tehir'e, İbn 'Useymîn ve Atîk ise zikr-hazf ve takdim-tehir'e yer vermiştir. Diğer müelliflerden farklı olarak Atîk bu konuları müsnedün ileyh ve müsned başlığı altında ve aynı zamanda müstakil konular olarak tasnif ederek Cürçânî ve Sekkâkî-Kazvînî ekollerini birleştirmeye çalışmıştır. Atîk'in bu başarılı çabasını göz ardı etmemekle birlikte, müsnedün ileyh-müsned konularının tamamına yer vermemesini bir eksiklik olarak görmek mümkündür.

[42] Abdülazîz 'Atîk, *fi'l-Belâgati'l-Arabiyye: 'İlmü'l-Me'ânî* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'arabiyye li't-tibâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî', 2009), 42-63.

[43] Abdülazîz 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, 70-73.

[44] Abdülazîz 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, 119, 122, 146, 160, 173.

[45] Abdülazîz 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, 122, 132, 136.

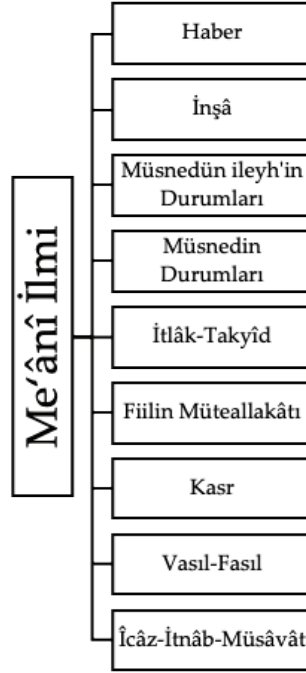
[46] Abdülazîz 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, 60.

[47] Abdülazîz 'Atîk, *'İlmü'l-Me'ânî*, 122.

3. Zıkr-Hazf, Takdim-Tehir ve Ta'rîf-Tenkîr Meselelerine Dağılık Olarak Yer Verenler

Araştırmamızda konu edilen belâgat eserlerinin bazısında zıkr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meseleleri Sekkâkî ve Kazvînî'de olduğu üzere müstakil konular olarak değil, müsnedün ileyh-müsnedin durumları ve fiil-fiilin müteallakları bölümlerinde dağılık bir şekilde zikredilmiştir.

Örneğin Ahmed el-Hâşimî (öl. 1943) *Cevâhiru'l-belâğa* adlı eserinde me'ânî ilmini; haber, inşâ,^[48] müsnedün ileyh ve müsned'in durumları,^[49] itlâk-takyîd, fiilin müteallakâtı,^[50] kasr, vasıl-fasıl^[51] ve îcâz-itnâb-müsâvât^[52] olarak dokuz kısma ayırmıştır. Hâşimî'nin me'ânî ilmi ana başlıkları aşağıdaki gibidir:

Müellif, Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvînî'nin tasnifine temelde bağlı kalmakla birlikte farklı olarak müsned ve fiil-fiilin öğeleri konusunda geçen itlâk-takyîd yani cümlelerin zaman mekan, vasıf, şart ve mef'ûl ile sınırlandırılması meselesini^[53] ana başlık haline getirmiştir. Bunun dışında haber konusundan sonra inşâ'ya geçerek sadece bazı başlıkların sıralamasını değiştirmiştir.

Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb ise *'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-me'ânî* kitabında Arap dilinde cümleyi ve cümlelerin farklı açılardan durumunu izah ettikten sonra^[54] me'ânî ilmini; haber, inşâ,^[55] müsnedün ileyh'in durumları, müsned'in durumları,^[56] kasr, vasıl-fasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât^[57] olarak yedi kısımda tasnif etmiştir. Kâsım ve Dîb'in me'ânî ilmi başlıkları şöyledir:

[48] Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-Beyân ve'l-bedî'*, thk. Yûsuf es-Samîlî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 53, 69.

[49] Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 99,131.

[50] Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 141, 163.

[51] Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 165, 179.

[52] Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 195.

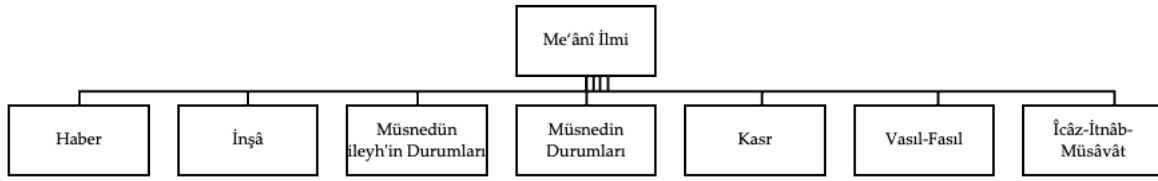
[53] Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 209; 240; Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 79-80, 89.

[54] Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, *'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî* (Lübnan: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003), 261-264.

[55] Kâsım - Dîb, *'Ulûmü'l-belâğa*, 269, 282.

[56] Kâsım - Dîb, *'Ulûmü'l-belâğa*, 312, 337.

[57] Kâsım - Dîb, *'Ulûmü'l-belâğa*, 341-357.

İki müellif; zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerini müstakil konular şeklinde değil, Sekkâkî ve Kazvîni'de olduğu gibi müsnedün ileyh ve müsnedin durumları bölümlerinde dağınık bir şekilde ele almışlardır. Fiil-fiilin müteallakâtı ise müstakil konu olarak yer almamış ve me'ânî ilminin girişinde bu konuya özetle değinilmiştir.^[58]

Bir diğer belâgat kitabı *İlmu'l-me'ânî, Dirâse belâğiyye ve nakdiyye li mesâili'l-me'ânî*'de Besyûni Abülfettâh Feyyûd me'ânî ilmini; isnâd-ı haberî, müsnedün ileyh'in durumları, müsned'in durumları, fiil-fiilin müteallakâtı, kasr üslupları, inşâ üslupları, fasıl-vasıl ve icâz-itnâb olarak sekiz kısma ayırmıştır.^[59] Feyyûd'un me'ânî ilmi tasnifi aşağıdaki gibi olmuştur:

Feyyûd'un bu tasnifi gerek konuların kategorize edilmesi gerek sıralanışı yönüyle Kazvîni ile aynı olmuştur. Eserleri çalışmamıza konu olan müellifler arasında Feyyûd, Kazvîni'nin tasnifine en çok bağlı kalan müellif olarak değerlendirilebilir. Hâşimî ve Kâsım-Dîb'in me'ânî tasniflerinde ise yukarıda belirtildiği üzere bazı sistematiik farklılıklar gözlemlenmiştir.

4. Zikr-Hazf, Takdim-Tehir ve Ta'rîf-Tenkîr Meselelerine Yer Vermeyen Müellifler

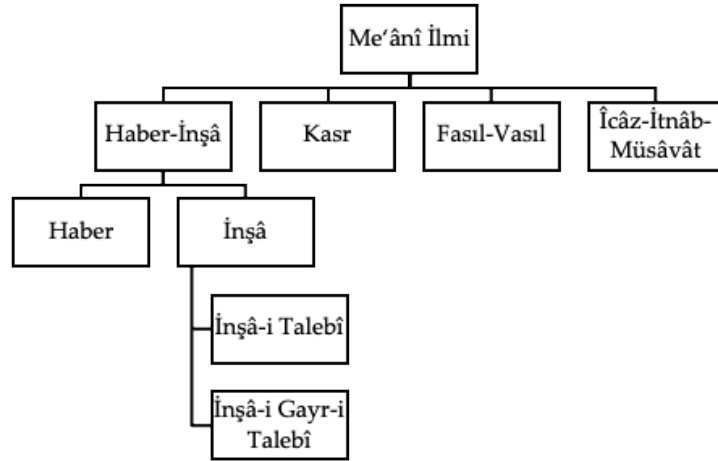
Araştırmamızdaki son eser olan ve modern dönemde Arap dünyasında ön plana çıkan belâgat kitaplarından *el-Belâgatü'l-vâdiha: el-beyân, el-me'ânî, el-bedî'* adlı kitapta Alî el-Cârim ve Mustafa Emîn, me'ânî ilmini; haber-inşâ, kasr, fasıl-vasıl ve icâz-itnâb-müsâvât olarak dört kısma ayırmıştır.^[60] İnşâ cümleleri, Kazvîni'de olduğu gibi talebî ve gayr-ı talebî şeklinde iki kısımdır.^[61] Cârim-Emîn, Sekkâkî ve Kazvîni'nin me'ânî ilminin ana başlıklarından saydığı müsnedün ileyh, müsnedin zikredilmesi, hazfedilmesi, fiil-fiil müteallakâtı gibi konulara yer vermemiş; dahası zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerine müstakil konular olarak değinmemiştir. Cârim ve Emîn'in me'ânî ilmi ana başlıkları şu şekildedir:

[58] Kâsım - Dîb, *Ulûmü'l-belâğa*, 262-263.

[59] Besyûni Abülfettâh Feyyûd, *İlmu'l-me'ânî: Dirâse belâğiyye ve nakdiyye li mesâili'l-me'ânî* (Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2015), 41.

[60] Alî Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha: el-Beyân el-me'ânî el-bedî'* (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 137, 216-239.

[61] Cârim - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, 170.

Cârim-Emîn'in me'ânî ilminin bazı temel konularını kitabında zikretmemesinin nedeninin, eserin ders kitabı gayesiyle yazılmış olmasından kaynaklı olduğu, ayrıca Cârim-Emîn'in me'ânî ilmini sadeleştirme gayreti içinde oldukları düşünülmektedir.

Sonuç

Abdülkâhir Cürçânî, Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvînî ile birlikte sınırları büyük ölçüde belirlenen me'ânî ilmini modern dönemde belâgat müellifleri birbirinden farklı şekillerde tasnif etmişlerdir. Çalışmamızda incelenen on müellif, temelde Sekkâkî ve Kazvînî'nin metodolojisine bağlı kalmakla birlikte her müellif me'ânî ilmini farklı bir perspektifle ele almış, bazı müellifler ise me'ânî ilmindeki kimi konulara kitaplarında yer vermemişlerdir.

Modern dönemde me'ânî ilminde farklı ana başlık ve tasniflerin ortaya çıkmasında zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerinin bazı müelliflerce müstakil konular olarak değerlendirilmesi ve bazı müelliflerce müsnedün ileyh, müsnedin durumları ve fiil-fiilin müteallakâtı bölümlerine dahil edilmesinin önemli rolü olmuştur. Zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerini müstakil konu olarak tasnif edenler, Abdülkâhir Cürçânî'nin bu konuları müstakil olarak değerlendirmesini esas almışlar; müsnedün ileyh, müsnedin durumları ve fiil-fiilin müteallakâtı bölümlerinde dağınık bir şekilde tasnif edenler de Sekkâkî ve Kazvînî'nin metodolojisini takip etmişlerdir.

Bu minvalde Ahmed Mustafa el-Merâğî, Habenneke el-Meydânî ve Fadl Hasan Abbâs belâgat eserlerinde zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerinin tamamını müstakil konular olarak değerlendirmişlerdir. Muhammed b. Sâlih el-'Useymîn, Ahmed Matlûb - Hasen el-Basîr ve Abdülazîz Atîk ise zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerinden bazısına yer vermeyip önemli gördükleri bazısını kitaplarına almışlardır. Şöyle ki İbn 'Useymîn zikr-hazf ve takdim-tehir'e; Matlûb - Basîr sadece takdim-tehir'e; Atîk ise zikr-hazf ve takdim-tehir'e kitabında müstakil konu olarak yer ayırmıştır. Fakat Atîk diğer beş müelliften farklı bir şekilde zikr-hazf ve takdim-tehir'i müstakil konular şeklinde ve müsnedün ileyh-müsned başlığı altında incelemiştir. Kanaatimizce Atîk bu bakış açısıyla Cürçânî ve Sekkâkî-Kazvînî ayrımını birleştirmeye çalışmıştır.

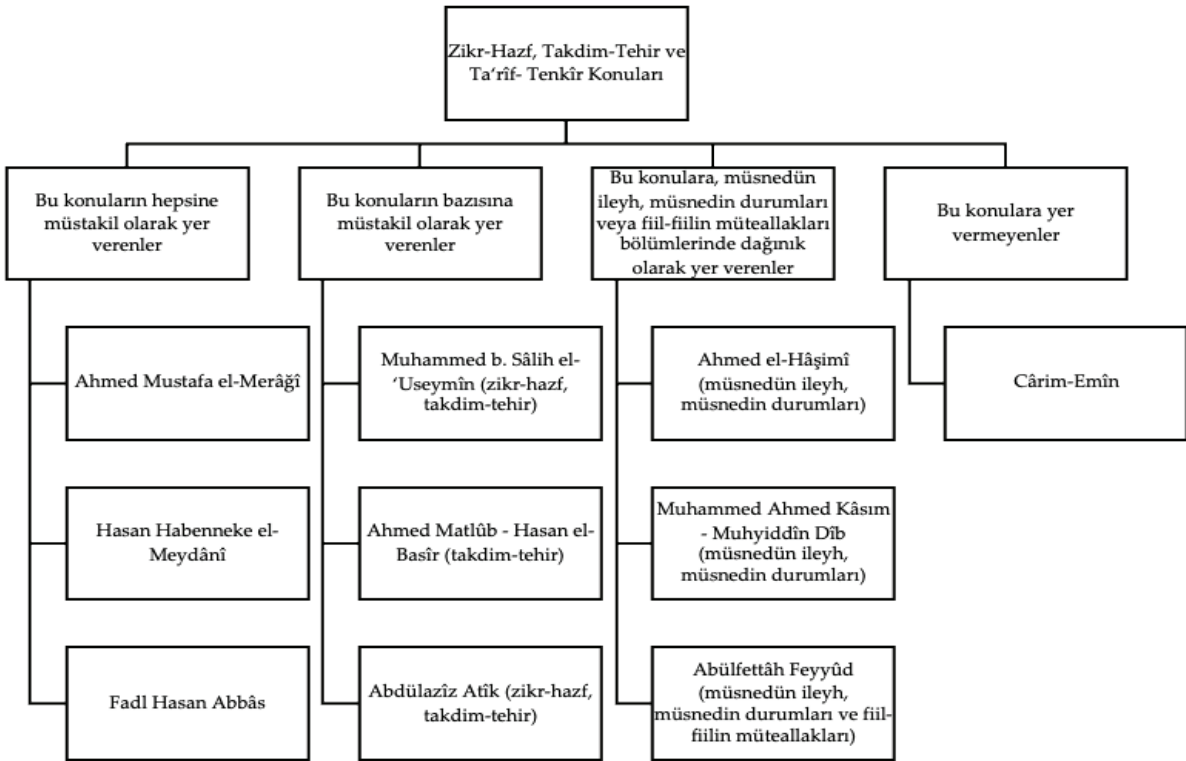
Diğer taraftan Ahmed el-Hâşimî, Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb ve Besyûnî Abûl-fettâh Feyyûd; zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerini müstakil konular şeklinde değil, müsnedün ileyh, müsnedin durumları ve fiil-fiilin müteallakları bölümlerinde dağınık bir şekilde ele almışlardır. Bu üç müellifin me'ânî ilmi tasniflerinde her ne kadar bazı farklılıklar bulunsa da temelde Sekkâkî ve Kazvînî'nin metodolojisini takip etmişlerdir. Çalışmamıza dahil olan son eser *el-Belâgatü'l-vâdiha* da ise Alî el-Cârim-Mustafa Emîn, zikr-hazf, takdim-tehir ve

tenkîr-ta'rîf meselerini kitabına almamış ve bu hususta yukarıdaki diğer dokuz müelliften farklı bir yol izlemiştir.

Araştırmamızda zikr-hazf, takdim-tehir ve tenkîr-ta'rîf meselelerinin esas alınmasının nedeni, me'ânî ilminde haber-inşâ, kasr, fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât konularının tüm belâgat müelliflerince müstakil konu olarak görülmesinden dolayı olmuştur. Belâgat müelliflerinin temel ayırım noktası; takdim-tehir, zikr-hazf, ta'rîf-tenkîr ve takyîd meselelerinin müstakil konular olarak gelip gelmemesi üzerinedir.

Çalışmamızda ulaşılan bir başka sonuç, me'ânî tasniflerindeki metodolojik problemlerle ilgilidir. Örneğin Abdülaziz Atık, me'ânî ilmini haber-inşâ ve cümle olarak iki kısma ayırmış, haber-inşâ dışındaki konuları cümle başlığı altına koymuştur. Haber-inşâ meselesi, diğer me'ânî konuları gibi cümle ile alakalı olduğu halde müellifin bu konuyu neden cümleden hariç tuttuğu tam olarak anlayamamıştır. Benzer şekilde Ahmed Matlûb - Hasan el-Basîr; takdim-tehir, fasıl-vasıl ve kasr konularını cümlenin durumları başlığı içinde değerlendirmiş, fakat haber-inşâ ve îcâz-itnâb-müsâvât'ı müstakil konu olarak kategorize etmiştir. Haber-inşâ ve îcâz-itnâb-müsâvât konularının cümlenin farklı durumlarıyla ilgili olması, Matlûb ve Basîr'in tasniflerine dair metodolojik problemler olduğunu göstermektedir.

Son olarak modern Arap belâgati müelliflerinin zikr-hazf, takdim-tehir ve ta'rîf-tenkîr meselelerini müstakil bir konu olarak değerlendirip değerlendirmemelerini şematik olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Kaynakça

- Abbâs, Fadl Hasan. *el-Belâga fûnûnühâ ve efnânühâ: İlmü'l-me'ânî*. Ürdün: Dâru'l-Furkân li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 4. Basım, 1997.
- Abdulazîz 'Atîk. *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Me'ânî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'arabiyye li't-tibâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî', 2009.
- Abdülkâhir el-Cürcânî. *Delâilü'l-i'câz fi 'ilmi'l-meânî*. thk. Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1988.
- Cârim, Alî - Emîn, Mustafa. *el-Belâğatü'l-vâdiha: el-Beyân el-me'ânî el-bedî'*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Durmuş, İsmail. "Meânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/204-206. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ertuğrul, Osman. "Belâgatta Meânî İlmi". *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 155-180.
- Feyyûd, Besyûnî Abülfettâh. *İlmü'l-me'ânî: Dirâse belâğîyye ve nakdiyye li mesâili'l-me'ânî*. Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 4. Basım, 2015.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-Beyân ve'l-bedî'*. thk. Yûsuf es-Samîlî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Hatîb el-Kazvînî, Celâlüddîn. *el-Îzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003.
- Hatîb el-Kazvînî, Celâlüddîn. *Telhîsu'l-miftâh*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2010.
- İbn 'Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Şerhu Dürûsu'l-belâğa*. thk. Muhammed b. Fellâh Mutayrî. Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2004.
- Kâsım, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. *'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*. Lübnan: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003.
- Kılıç, Hulusi. "Belâgat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/380-383. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Matlûb, Ahmed - Basîr, Hasan. *el-Belâğatü ve't-tatbîk*. Irak: Vizâratü't-Ta'lîmi'l-'Âlî, 2. Basım, 1999.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *'Ulûmü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1993.
- Meydânî, Abdurrahmân Hasen Habenneke. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'ulûmühâ ve fûnûnühâ*. 2 Cilt. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Na'îm Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 2. Basım, 1987.
- Şarlat, Mehmet Sıddık. "Klasik Eserlerde Meânî İlmi". *Batman Akademi Dergisi* 5/1 (2021), 118-149.